

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7831293>

Sharofiddinov Ayubxon Alisherjon o`g`li

Toshkent davlat yuridik universiteti

Email ID: sharofiddinov5859@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola orqali Dalillar xalqaro arbitrajning juda muhim qismi ekanligiga bilish dalillarni olish va dalillarni ko'rib chiqishni tartibga solish, dalillarni topish bilan birga, nafaqat milliy arbitrajning, balki xalqaro tijorat arbitrajining ham muhim qismlaridir. Dalillar kelib chiqayotgan muammo va undagi protsessni yanada ochib berish va ishlarni odil va haqqoniy hal qilishga yordam beradigan muhim omil sanaladi. Ushbu maqolada, shuningdek, davlatlarning milliy qonunchiligida dalillar bilan bog`liq masalalarni ham bilib olish mumkin. Xalqaro sudlarda dalillarning mohiyatini hamda uning kelib chiqishi uni qanchalik holis ekanligini aniqlash va shu aniqlash jarayonida bo`ladigan protsesslarni o`rganish juda muhim hisoblanadi. Ushbu maqolani yanada aniqroq bo`lishi uchun konvensiyalar va xalqaro hijjatlardan foydalanildi. Ushbu maqolada, trli xil muammolarga yechimlar atroflicha berilgan.*

Kalit so`zlar: *Xalqaro tijorat arbitraji, dalillarni olish, amaliyot.*

Kirish

Xalqaro tijorat arbitraji va milliy tijorat arbitraji xalqaro xususiy huquqning global va mahalliy jihatlari bilan birlashtirilgan masalalaridir. Xalqaro tijorat arbitrajidagi tartib qoidalari butun dunyoda turlicha bo`lib, milliy qonunchilikning kuchli ta`siri bilan uyg'unlashadi va arbitraj jarayonidan oldin hakamlar sudyalari tomonidan o'tkaziladigan joy bilan belgilanadi.

Tijorat arbitrajida dalillarni olish ham yuqorida qayd etilgan jihatlarga bog`liq. Hakamlar umumiy huquq tizimi, fuqarolik huquqi tizimining ta`siri va hakamlar muhokamasi jarayonida ega bo`lgan vakolatlari va tashabbuskorlik imkoniyatlari haqida iloji boricha ko`proq bilishlari kerak. Tizim va mavjud tartib qoidalari to`g`risidagi bilim ularga arbitrajning eng muhim qismini, masalan, mukammal mukofotni ishlab chiqarishga imkon beradi.

Dalilning yagona yoki universal ta`rifi yo`q. Ko`pgina mamlakatlar o`z qonunchiligida aniq yoki yagona ta`rifni taqdim etmaydilar³² Bunday mamlakatlar uchun berilgan ta`riflar bir-biridan farq qiladi, ammo o`xshashdir. Misol uchun, Xitoy Xalq Respublikasining Jinoyat-protsessual qonuniga ko`ra, dalil oddiygina "ishning faktlarini isbotlash uchun ishlatilishi mumkin bo`lgan barcha materiallar" deb aytilgan bo`lsa, Ispaniyada esa Ispaniya Fuqarolik kodeksining 281.1- moddasiga muvofiq.

³² Fleury Edvardsga qarshi, 14 NY2d 334, 341 [1964, Fuld, J., kelishilgan].

Protsessual qonun, dalilning maqsadi har bir tomonning sud protsessida saqlab qolmoqchi bo'lgan huquqiy pozitsiyasi bilan bog'liq faktlarni aniqlashdir³³.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi xalqaro tijoratda arbitraj sudi va unda qo'llaniladigan dalillar, ularni qanday aniqlash, dalillarning qaysilari sud muzokaralari uchun qabul qilinadi, dalillar qanday holatlarda yoki qanday dalillar nizo jarayoniga qabul qilinmaydi kabi munosabatlarga dunyo olimlarining amamliy va nazariy tadqiq etilgan.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun muallif ilmiy tadqiqotning statistik tahlil, sosiologik tahlil, sintez, qiyosiy, shuningdek, hadislar hamda otgan asirda yashab otga musulmon olimlari tomonidan bildirilgan qarashlar kabi bir qancha usullarini qo'llagan.

Tadqiqot natijalari va muhokamalar

Xalqaro tijorat arbitraji sohasidagi barcha mutaxassislar arbitraj tijorat nizolarini hal qilishning eng samarali usullaridan biri sifatida rivojlanganligini bilishadi. Xalqaro tijorat arbitrajining ahamiyati tobora ortib bormoqda va xalqaro aspektlar bilan savdo huquqi sohasida milliy sudlarni solishtiruvchi xalqaro arbitraj nizolarni hal etishning yetakchi usuli hisoblanadi. Biz nizolarni muqobil hal etish muammosini tahlil qilamiz . va ADRda qo'llaniladigan barcha metodologiya bir chetga suriladi. Davlat sudlari va arbitraj o'rtasidagi munosabatlar haqidagi munozara ham ushbu tadqiqot mavzusi bo'lmaydi. Xalqaro tijorat arbitrajidagi dalillar arbitrajning o'zi bilan bir xil tarixga ega. Aksariyat ekspertlar uchun xalqaro arbitrajning fuqarolik huquqi tizimlarida ko'proq afzalligi va ma'lum bo'lishi ajablanarli holdir.

Xalqaro tijorat arbitraji Qo'shma Shtatlarning Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xorijiy arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi konventsiyasini ratifikatsiya qilishi bilan umumiy huquq tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. 1970 yilda ratifikatsiya qilinganidan beri umumiy huquq tizimidan ishtirok etuvchi davlatlar soni ortib bormoqda. Xalqaro tijorat arbitrajining ish yuritish tizimi uchun bu moment umumiy huquqning xalqaro arbitraj va arbitraj qoidalariga ta'siri tufayli muhim edi. jarayondagi dalillar. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Konventsiyasi ratifikatsiya qilinganidan buyon alohida jihatlar kiritildi. Hozirda xalqaro tijorat arbitrajlarida ishida oldindan eshituvlar va o'zaro tekshiruvlar kuchliroq mavqega ega. Umumiy huquq tizimining ta'siri hakamlik muhokamasidagi dalillar qoidalarida ham yaqqol namoyon bo'ladi

Hakamlik muhokamasida va institutsional hakamlik sudlarida dalillarni ko'rsatish qoidalari quyidagicha belgilangan.

Huquqiy tizimlarning tabiatiga ko'ra, turli mamlakatlarda dalillar qoidalari bir xil emas. Xalqaro tijoriy arbitrajda dalil qoidalarining ta'rifi tomonlardan biri aytib o'tgan hujjatli va og'zaki dalillarning ahamiyati va ahamiyatini, shu jumladan guvohlar, ekspertlar, hujjatlar va mahalliy tekshiruvlarni tayyorlash va taqdim etishni tartibga

³³ Komp. Cooley, JW, The Arbitr's Handbook, Second Edition, NIFTA 2005, p. 92 3

soluvchi qonunlar yig'indisini tavsiflaydi. sud protsessidagi masala bo'yicha faktni tasdiqlash uchun sud muhokamasi natijalari. Xalqaro tijorat arbitraji uchun qoidalar atamasidan foydalanish yaxshiroq bo'lar edi. Bu nafaqat barcha milliy huquq tizimlaridagi tafovutlar tufayli, balki butun dunyo bo'ylab hakamlik sudlarida mavjud bo'lgan turli xalqaro tijorat arbitraj qoidalaridagi ko'plab farqlar tufayli. Va bu erda yana umumiy huquq tizimlari o'rtasidagi ziddiyat muammosi paydo bo'ladi.

Agar tomonlar turli huquq tizimlaridan kelgan bo'lsa, muammo birlashtiriladi. Arbitrlar dalillarning ahamiyati va ahamiyatini aniqlashlari shart. Umumiy huquq tizimi va fuqarolik huquqi tizimini taqqoslashning eng katta farqi fuqarolik huquqi tizimlari tomonidan afzal qilingan yozma dalillar va umumiy huquq tizimlarida guvohlarning bayonotlari bilan birlashtirilgan og'zaki dalillarning dolzarbligidadir. Bu muammo, ehtimol, fuqarolik protsessuallari va milliy sudlar tomonidan ko'rib chiqish an'analari bilan birlashtirilgan.

Shunga o'xshash jarayonlarda hakamlar hay'atidan foydalanish va umumiy huquq tizimlarida adolat tamoyiliga ishonish milliy sudlardan arbitrajga ushbu an'anaviy farqlarni olib keladi protsessda, ayniqsa xalqaro arbitrajda muvozanatga ega bo'lishdan kuchli manfaatdorlik hisoblanadi. Shunday qilib, hakamlar xalqaro tijorat arbitraji uchun xalqaro qoidalardan foydalanadilar. Biz xalqaro tijorat arbitraji ad hoc ishlayaptimi yoki xalqaro arbitraj sudi oldidagi institutsional tijorat arbitrajini farqlashimiz kerak. Sudda hakamlar amal qilishi mumkin bo'lgan qoidalar mavjud. Boshqa hollarda, ad hoc deb ataladigan hakamlar ko'pincha XBA qoidalaridan foydalanadilar.

Xalqaro advokatlar assotsiatsiyasining tijorat arbitrajida dalillarni olish qoidalari – “XAB qoidalari” – xalqaro arbitraj uchun ekspertlar guruhi tomonidan xalqaro miqyosda tayyorlangan qoidalarga, xususan, xalqaro tijorat arbitrajiga yaxshi misoldir. Qoidalar umumiy huquq va fuqarolik huquqi tizimlaridan kelgan amaliyotchilarning talablarini qondirish uchun tayyorlangan. Qoidalar dalil qoidalari bilan bog'liq bo'lib, dalillar amaliyotida murosaga keladi. Ularning tuzilishidagi qoidalar tomonlarga qarama-qarshi tomondan cheklangan miqdordagi hujjatlarni taqdim etishni so'rashga imkon beradi. Bu ish bo'yicha xarajatlarga nisbatan, shuningdek, hujjatlar toifasini belgilash va ko'rsatish va hujjatning ahamiyatini aniqlash uchun juda muhimdir.

Ko'pgina institutsional arbitraj qoidalariga qaraganda ancha batafsilroq XBA qoidalari yuqorida qayd etilgan. XBA qoidalari xalqaro arbitrajda dalillarning beshta asosiy turini tavsiflaydi. Birinchi o'rin 3-moddada hujjatli dalillar bilan qoplangan. 4-modda guvohlarning dalillarini tavsiflaydi va 5 va 6-moddalarda tomonlardan biri yoki hakamlar tomonidan tayinlangan ekspert dalillari tasvirlangan. 8-modda joyida tekshirish va dalillarning qabul qilinishi va baholanishi bo'lgan XBA qoidalariga muvofiq dalillarning beshta eng muhim qismini tavsiflaydi.

Xalqaro arbitrajning norasmiy jihatlari tufayli arbitrlar dalillarni olishda erkinlikdan va ish yuritishning moslashuvchanligidan foydalanishlari mumkin. Bu jihat

xalqaro arbitraj amaliyotiga amal qiladigan XBA qoidalari bilan birlashtirilgan. Ular, shuningdek, turli huquqiy an'analarni, yuqorida qayd etilgan fuqarolik huquqi va umumiy huquq tizimlarini aks ettiradi. Yozma va og'zaki bosqichda dalillarni tahlil qiladigan yozma qism ketma-ket huquq tizimiga yaqinroq bo'lib, hujjatlarni ishlab chiqarish uchun ko'proq joy qoldiradi. Og'zaki qism qismlarga bo'lingan bo'lsa ham, umumiy huquq an'alariga yaqinroq bo'ladi - yozma qismda, yozma guvohlik bayonnomasi shaklida, so'ngra sud majlisida og'zaki so'rov o'tkaziladi.

Xalqaro arbitrajda dalillar toifalari

Hujjatli dalillarga hakamlik muhokamasi taraflari tomonidan taqdim etilgan dalillar va ularning tinglash uchun tayyorlangan taqdimnomalari kiradi. Ikkala tomonning qo'lida bo'lgan hujjatli dalillar ham taqdim etilishi mumkin. Xalqaro tijoriy arbitrajda hakamlar ko'pincha tomonlarning ixtiyorida bo'lgan hujjatlarni ishlab chiqarishni buyuradilar. Umumiy huquq tizimiga rioya qilgan holda, tomonlarning har biri tegishli hujjatlar deb hisoblagan narsaga nisbatan, tomonlar o'z pozitsiyalariga mos keladigan har bir tegishli hujjatni sudga taqdim etishlari shart. Dalillash jarayonining birinchi bosqichi taraflar taqdim etganidan so'ng, guvohlar so'zlari almashish va tinglashdan oldin amalga oshiriladi.

Hujjatlar arbitrajda dalil vositasi ekanligi aniq. Ideal holatda tomonlarning pozitsiyasi hujjatlar bilan aniq tasdiqlangan, ammo bir nechta holatlar ideal va hujjatli dalillar har doim ham to'liq va yakuniy natijaga olib kelmaydi. Amalda, hakamlar bir nechta tegishli hujjatlarga ega bo'lib, ularga tayanishi mumkin. Hujjatlarning yozma shakli bilan bog'liq muammolar ko'pincha mavjud. Ular ba'zan aniq emas, ko'pincha hujjat muallifi o'zini chet tilida ifodalashga harakat qilgan hollarda. Faqatgina chet tillarini bilish muammo tug'dirmaydi. Ba'zi hujjatlar ahamiyatsiz, lekin ko'p miqdorda ishlab chiqariladi. Hakamlar nuqtai nazaridan, bu jarayon bilan birgalikda xalqaro arbitrajning juda yuqori narxini oshiradi

Xalqaro tijorat arbitraji guvoh deganda tinglanishi mumkin bo'lgan har qanday shaxs, jumladan, taraf vakili yoki xodim tushuniladi. Xalqaro arbitrajning zamonaviy tartibida arbitrlar protsedura xarajatlarini hisobga olishlari kerak. Shunday qilib, ular tomonlardan guvohlarning bilimlari va tegishli holatlarni tushunishlarini tavsiflovchi yozma guvohlik ko'rsatmalarini taqdim etishlarini so'rashning umumiy amaliyotini o'rnatdilar. Yakuniy protsessual aspektlarda o'zaro so'rov bilan keyingi sud muhokamasi va hakamlarning savollari juda muhimdir. Hujjatlarning dalillari holatida bo'lgani kabi, guvohlarning ko'rsatmalari ham qisman samaradorlik va xarajat sabablari uchun yoziladi. Ko'pincha guvohlar guvohlarning bayonotlarini o'zlari yozmaydilar. Hujjatlar advokat yoki partiya tomonidan tayyorlanadi. Va bu bayonotning mazmuniga ta'sir qilishi mumkin. Og'zaki imtihon jarayoni jarayon uchun ham, hakamlar uchun ham muhimdir, chunki u guvohning yozma ko'rsatmalarining ishonchliligini tekshiradi.

Ekspert dalillari

Ekspert dalillari xalqaro tijorat arbitrajida muhim o'rin tutadi. Ekspert bayonoti, shuningdek, nizolarni hal qilishning muqobil usullaridan biri bo'lib, ekspertning nuqtai nazari ko'pincha xalqaro tijorat arbitrajida dalil sifatida qo'llaniladi. Ekspert dalillari texnik, huquqiy, moliyaviy yoki boshqa ekspert masalalari bilan bog'liq bo'lib, nafaqat hakamlar ekspert tayinlash huquqiga ega - bu imkoniyat tomonlarga ham tegishli. Bundan tashqari, nafaqat bitta ekspert - ikkita yoki ko'proq ekspertlar tayinlanishi mumkin. Bu imkoniyat jarayonning yuqori xarajatlari xavfi bilan uyg'unlashadi va hakamlar ekspert dalillarining dolzarbligi haqida g'amxo'rlik qiladilar, chunki hakamlar o'zlari va o'zlari mutaxassis bo'lishlari kerak.

Ekspertlarni tayinlash bilan bog'liq vaziyat murakkab. xalqaro tijorat arbitrajida qoidalar yo'qligi sababli, lekin amaliyotda ekspert tayinlash ikkala tayinlash usulidan ham qo'llaniladi. Ikkala tomonning arbitrlari o'rtasidagi kelishuv yaxshi amaliyotdir, chunki har ikki tomon o'z arbitrlarini tayinlash irodasi tufayli. Shuningdek, tomonlar muammolarni diqqat bilan tanlashlari kerak. Hakamlar sudyalari ekspertlarning xulosalari bilan bog'lanmaydi va ekspert hakamlar sudi yoki tomonlar tomonidan tayinlanganmi, muhim emas. Ba'zi hollarda ekspertlar qarama-qarshi fikrlarni ishlab chiqadilar va hakamlar qaysi fikr ishonchliroq ekanligini hal qilishlari kerak. Bunday vaziyatda og'zaki tushuntirishlar hakamlarga yordam beradi. Shuningdek, ekspertning pozitsiyasi va uning ishdagi bayonoti muammo bo'lishi mumkin. Ekspertlarga maslahatchi sifatida yoki hakamlar sudyasi lavozimiga o'xshash lavozimda ishlashga ruxsat etilmaydi.

Joylarda tekshirish.

Xalqaro tijorat arbitraji dalil sifatida joyida tekshirishdan foydalanadi. Bu nizo ob'ektini ishlarni, mexanizmlarni va yoki tegishli hujjatlarni tekshirish shaklida tekshirish. Hakamlar mashinalarni tekshirish zarurmi yoki yo'qligini to'liq tahlil qilishlari kerak. Komponentlar yoki boshqa ob'ekt nizo boshlanganidan beri o'zgarmagan. Ba'zi o'rnatishlar bilan bog'liq hollarda, arbitrlar yaxshiroq tushunish va murakkabroq ko'rinishga ega bo'lish uchun o'rnatishni tekshirishlari foydali bo'lishi mumkin. Tekshiruv davomida xalqaro tijorat arbitrajining ikkala tomoni ham hozir bo'lishi kerak, hakamlar esa bayonotlar, tushuntirishlar va hujjatlarni suratlar va yozuvlar ko'rinishida tashkil etishlari kerak.

Dalillarning ahamiyati

Xalqaro tijorat arbitrajida arbitrlar moddiy faktlarni topish va isbotlash uchun barcha mumkin bo'lgan dalillarni olishga harakat qilmoqdalar. Arbitrlar dalillar va ko'rsatmalarni o'rganishda faol rol o'ynaydi va ular xolis qarorga kelish uchun ishning moddiy faktlarini izlashlari kerak. Xalqaro arbitrajidagi dalillar har bir tomonning argumentini baholashga yordam beradi va hakamlar dalillarni ko'rib chiqish jarayonida muvozanat va adolat tamoyillarini hisobga olishlari kerak. Arbitrlar nafaqat dalillarni olish va baholash uchun o'z kuchlaridan foydalanishlari, balki tomonlarning huquqlarini himoya qilishlari va adolatli qaror qabul qilish uchun ehtiyotkorlik bilan harakat

qilishlari kerak. Bu arbitrajning ishiga va o'zgaruvchanligiga bog'liq. Arbitrlar ularga taqdim etilgan turli dalillarni sinchkovlik bilan tahlil qilishlari va xalqaro arbitraj sudlaridan yoki institutlardan yoki Xalqaro advokatlar uyushmasidan kelgan qoidalarni sinchkovlik bilan tanlashlari kerak.

XULOSA

Xalqaro tijorat arbitrajining ahamiyati Yevropada ham, ayniqsa, xalqaro jihatlar bilan savdo huquqiga oid nizolarni hal qilish sohasida o'sib bormoqda. Xalqaro arbitraj nizolarni hal etishning etakchi usuli bo'lib, milliy sudlarda ko'rib chiqish muddatini solishtiradi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Konventsiyasi ratifikatsiya qilingan kundan boshlab xalqaro arbitrajga yangi o'ziga xos jihatlar kiritilmoqda. Biz xalqaro tijorat arbitraji ad hoc ishlayaptimi yoki xalqaro arbitraj sudi tomonidan yuritiladigan institutsional tijorat arbitrajini farqlashimiz kerak. Xalqaro advokatlar assotsiatsiyasining tijorat arbitrajida dalillarni olish qoidalari – “XAB qoidalari” – xalqaro miqyosda tayyorlangan qoidalarining yaxshi namunasi, biroq arbitrlar isbotlash tartib-qoidalarida yakuniy soʻzni aytadilar, ammo yangi IBA qoidalari bir qator shartlarni taqdim etadi. dalillarni olish jarayoni uchun foydali tushuntirishlar va innovatsiyalar.

Shuningdek, XBA Qoidalari kabi batafsil qoidalar bilan birlashtirilgan xavf mavjud, ulardan foydalanish - arbitrajning asosiy ustunligi sifatida moslashuvchanlik, ba'zi hollarda yo'qolishi mumkin. Barcha mumkin bo'lgan dalillarni to'plashning asosiy ahamiyati moddiy faktni topish va isbotlashdir va shuni yodda tutishimiz kerakki, har bir hakam dalillarni tartibga soluvchi qonun, lex loci arbitrii ga bog'liq qoidalar haqida bilimga ega bo'lishi kerak.

REFERENCE:

1. Доктор юридических наук, профессор, главный специалист Института государства и права РАН. 3
2. Bowden, B. (2009), *The Empire of Civilization: The Evolution of an Imperial Idea*, (Chicago and London: The University of Chicago Press), especially 167 and following.
3. Labib Ahmad Bsul, “Xalqlar islom huquqining tarixiy evolyutsiyasi
4. IbnTaymiyya, Taqi al-Din. 1967. *al-Hisbafi'l-Islam, aw wazifat al-hukuma al-Islamiyya* [Public Morality in Islam, or The Task of Islamic Government] (Beirut: Dar al-Kutub al-‘Arabiyya, 1967).
5. Muqtdar Xon (2001), *Madina shartnomasi: Musulmon davlatining konstitutsiyaviy nazariyasi*, 2001 yil 30 mayda *Mirror International* jurnalida chop etilgan.

6. Amin Saikal (2008), "Westphalian and Islamic Concepts of Sovereignty in the Middle East", Re-envisioning sovereignty, ISBN 978-0-7546-7260-9
7. Patrick Thadeus Jackson "Forum Introduction: Is the State a Person? Why Should We Care?" (2004) 30:2, Rev.Int'l Stud.,255
8. Vahbah Al-Zuhayli (2002), maqola, 633-bet 1
9. AbulA'laMaududi was a Muslim revivalist and scholar in India and Pakistan. He was the founder of Jamaat-e-Islam, the Islamic revivalist party
10. SayyidQutub was an Islamic theorist and leading member of the Egyptian Muslim Brotherhood. He was executed by the Egyptian regime
11. Al-Khalidi, M. (1985). [البيعة في الفكر السياسي الإسلامي] The pledge in Islamic political thought] (p. 285). Cairo: AlResala Al-Haditha.
12. Ibn Taymiyya (1961), as-Siyisa ash-Sharciyya (Musulmon huquqining siyosiy tizimi), Maktabat ansor sunna al-Muhammadiyah, Qohira, 173-bet.
13. <https://iaau.uz/oz/news/1164>